

УДК 007:304:070

О.В. Юферева

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ АВТОЕТНОГРАФІЇ: ЯКІСНА МЕТОДОЛОГІЯ НА МЕЖІ НАУКИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

У статті здійснено огляд проблеми автоетнографії як міждисциплінарної дослідницької стратегії. Окреслено потенційні вектори застосування автоетнографічної методології в українській науці та журналістиці, науково-популярному дискурсі, а також журналістському дослідженні, зокрема етнографічному.

Ключові слова: автоетнографія, антропологія, жанр, етнографічні методи, журналістське дослідження.

І я ніколи не припиняв брати себе за об'єкт дослідження, не з нарцистичних міркувань, а як представника соціальної категорії.

Людей дратує, що коли я аналізую себе, я кажу вголос правду про інших, говорячи про себе.

П. Бурдьє

Автоетнографія як жанрово-методологічна проблема є однією з найактуальніших тем наукової дискусії, яка, висвітлюючи суперечливі, мінливі грані сучасних гуманітарних наук, знаменує народження нових принципів дослідницького процесу, а також форми комунікації дослідника із суспільством. Спроби обґрунтування та застосування автоетнографії як стратегії наукового пошуку викликали супротив і вимоги консервативних академічних кіл стати на захист споконвічних наукових цінностей та об'єктивності. Йдеться про закиди щодо порушення етичних норм, недостатньої системності та методологічної строгості та навіть відсутності соціального контексту та нарцисизму [8; 11]. Однак полеміка, яка триває з кінця минулого століття, не похитнула, а навпаки, посилила привабливість автоетнографії, що поступово відвойовує нові кордони.

У цій статті ми прагнемо показати напрямки розробки автоетнографії як складової якісної методології в західній гуманітаристиці. Також до огляду ми залучили праці російський вчених-етнологів, які розвивають антропологічну методологію і виступають в автоетнографічному жанрі. На жаль, нам не відомі праці з цієї проблеми українських учених. Слід зазначити, що ускладнення наукової адаптації якісної методології спостерігається не лише у вітчизняній науці та є ілюстрацією "політичної усталеності цього дискурсивного поля" [12, с. 10]. Отже, **мета статті** – окреслити перспективи та можливі сфери застосування автоетнографії для дослідження українського соціокультурного середовища.

Поняття "автоетнографія" виникло в середині 80-х рр. минулого століття, а його витоки сягають феноменології та герменевтики. Автоетнографія, як і будь-який межовий феномен, немає остаточної визначеності. Варіативність у висуванні на перший

план певного компонента – авто- ("самість"), -етно- (соціокультурний зв'язок) та -графі (використання в дослідницькому процесі) – впливає на дефініції поняття. Широкий перелік підходів представлений майже в кожній статті, присвяченій цьому феномену (див. С. Ellis [14], R. Mizzi [16], S. Wall [17], С. Соколовский [4]). Першість у спробі окреслити параметри використання терміна "автоетнографія" належить антропологу Р. Ферсу, який визначив, зокрема, такі властивості: самопрезентацію антрополога, іманентність критики домінуючої точки зору та супротив структурам знання-влади, створення уявлення про множинність ідентичностей автора-антрополога, що виступає одночасно і як "місцевий", і як "чужий" [4].

На фоні активних обговорень окреслених питань серед європейських, російських, американських учених, мовчання української наукової спільноти стосовно засад автоетнографічного дослідження не сприяє набуттю визначеності та суперечить неодноразово декларованому принципу щодо інтеграції України в систему світової науки. Зразки автоетнографічних досліджень складно уявити на сторінках вітчизняної наукової періодики, особливо фахового видання, згідно з вимогами якого дослідник прикутий до наукової номенклатури та сталої структури викладу результатів вивчення своєї проблематики. На одному з антропологічних форумів за темою "Дослідник та об'єкт дослідження", на якому, до речі, питання щодо автоетнографії посіло окреме місце серед інших нагальних проблем і викликів, які постали перед сучасною наукою, стандарти "високої" теорії вже не осмислюються як непорушні та ефективні дослідницькі норми. "Об'єктивістський" текст з удаваною відсутністю автора, обов'язкові історіографічні екскурси, тобто вписування в існуючу ієрархію, послаблює віру в нейтральність науки і змушує замислитися над легалізацією

суб'єктивності дослідницького досвіду [1, с. 14–16]. Крім того, міждисциплінарні межі українського наукового дискурсу є менш гнучкими порівняно із західною гуманітаристикою. Тож, автоетнографія, яка базується на методологічному синтезі, усвідомлюватиметься і, відповідно, поцінуюватиметься на кшталт “гри в бісер”.

Між тим, принципи автоетнографії суголосні актуальному в українській гуманітаристиці постколоніальному підходу. Своєрідність автоетнографії як жанру полягає, на думку дослідників, у відсутності “біфокальності” (М. Фішер), тобто погляду та аналізу “свого” винятково в компаративній площині, на основі “іншого”. Цей аспект видається дуже важливим для українських досліджень власного соціокультурного простору, адже відкриває нові виміри порівняльних досліджень. На думку Я. Багдасарової, автоетнографія – це шлях до розриву з колоніальною традицією антропології. “Якщо в етнографічних текстах відтворюється образ Іншого таким, яким його бачать європейці, то в автоетнографії Інший говорить сам за себе і реагує на ті уявлення про нього, які пропонуються у більшості текстів <...> Оскільки автоетнографія заперечує вихваляння одиничних начал (полових, расових, етнічних), то по суті вона може сприяти досягненню таких подвійних станів, як змішання, міграція та транснаціональність” [2, с. 139]. Продовжуючи роздуми вченого, доходимо висновку, що в такій перспективі зацікавленість в автоетнографічній методології значно ширша, виходить за межі соціологічного дослідження і дотична проблематиці сучасних медіа-студій, імагології або певних галузей літературознавчої компаративістики.

Отже, автоетнографія здатна відповідати на запити сучасного суспільства щодо відображення й моделювання ідентичнісної динаміки, зміщень у професійній діяльності, міграції тощо. Уособлюючи антропологічний поворот у соціально-гуманітарному мисленні, автоетнографія є методологією кроскультурного дослідження кризових явищ у царині дискурсу “відмінності”: еміграції, культурного пограниччя й ідентичності, гендерних і соціальних відносин. Точкою опору автоетнографічного методу є індивідуальний досвід автора-дослідника, що, звичайно, ставить під сумнів об'єктивне начало наукового вивчення та кидає виклик усталеній верифікаційній системі. Феноменологічно-герменевтична основа наближає автоетнографію до наративного соціологічного аналізу. Їх об'єднує не лише спільне наукове коріння, подібність методологічних настанов, які походять від теоретичних розробок М. Вебера, А. Шюца, Г. Гарфінкеля, а й також маргінальне становище в науковому дискурсі. Прибічники цих методів висловлюють незадоволення сучасним станом науки та доцільність залучення індивідуально-

го пояснення, спостереження за конкретною ситуацією, повсякденною практикою.

Досвід автоетнографічного дослідження, реалізований антропологами (Я. Багдасаровою [2], Т. Щепанською [5], А. Ярлик-повим [6]), тяжіє до поєднання наукових принципів (висування завдань, опис методології, технології збору інформації та автоінтерв'ювання, які одночасно поєднуються із саморефлексією, тобто автор зазначає свої відчуття щодо відповіді на поставлені до себе запитання та висуває сумніви й припущення на основі цих відчуттів стосовно результатів дослідження) зі структуруванням тексту за іншою, ненауковою логікою. Слід зазначити, що часові межі (само)спостереження доволі тривалі та охоплюють як мінімум декілька років занурення в інше середовище та фіксацію змін, що відбуваються з інформантом, тобто автором. Складна та багатшарова композиція цих творів зумовлюється плином авторського переживання минулого. Автори не відкидають суб'єктивність тверджень, а скоріше, випробовують її межі та рівні. Власна згода чи заперечення певних усталених норм, поглядів підлягає перевірці, своєрідній верифікації отриманих даних: пошуку схожої думки, фіксації прихованих мотивів, розкриття стереотипного або суперечливого твердження тощо. Тож, такий текст постає не монологічним, а поліфонічним, не суб'єктивним, а інтерсуб'єктивним. Саме тому серед передтеч автоетнографічного підходу називають М. Бахтіна з його концепцією діалогу та поліфонізму [16].

Особливу роль у якісному дослідженні відіграє відмова від строго наукового, педагогічного викладу думки. В. Соколовський акцентує увагу на тому, що естетика письма, увага до жанрів, що обираються, є очевидними характеристиками експериментальних жанрів, включаючи автоетнографію [4]. Автоетнографія як жанр поєднує особистісне з культурним, уміщує “самість” у соціальний контекст. Написані від першої особи з вкрапленнями діалогів-інтерв'ю, ці тексти емоційні та авторефлексивні. До співвіднесення індивідуальної “історії” із соціальною практикою, прискіпливої уваги до повсякденної дійсності підключається важливий психологічний нюанс – самоспостереження. Авторефлексія, сповідальність зумовлює розширення джерельної бази дослідження: щоденники, нотатки, електронна пошта – все це стає доступним для читача і підлягає авторському аналізу. До результатів автоетнографічного дослідження додається “історія дослідника”, самовивчення, що сприяє зміщенню теоретизування в бік “діалогізації” – запрошенню читача до розмови та співпереживання [3, с. 11]. Така “спонукальна автоетнографія” руйнує межі

між соціологією і літературою. Навіть теоретизування щодо автоетнографії відбувається із залученням її методичних координат. Осмислення перспектив такого дослідження соціокультурних процесів та особливо етичний аспект публікації часто відбувається в автоетнографічному ракурсі. Як приклад, наведемо статтю С. Уолл. Авторці належить чимало праць, присвячених цій проблематиці. В одній із них відбувається спроба поєднання суто аналітичного підходу з автоетнографічним [17].

Автобіографічність – невід’ємна складова нового методу, що радикально змінює етнографічний ракурс дослідження. На думку вчених, що стояли у витоків автоетнографічного підходу, серед яких Т. Адамс, А. Бочнер, К. Елліс, етнографія вивчає суспільні цінності, практики через долучання до певного досвіду, спостереження за діяльністю групи з метою покращення взаєморозуміння між аут- та інсайдерами. В автоетнографії дослідник підходить до досліджуваного явища ретроспективно, вибірково описуючи “епіфанії” – пригадувані моменти, що “символічно позначилися на траєкторії особистісного життя; час екзистенціальної кризи, що примусив людину проаналізувати життєвий досвід” [14]. Емоційне переживання починає виступати як метод, певний сигнал, що потребує уваги та витлумачення. Інтуїтивне начало, емпатійне вживання перетворюється на метод дослідження особливо в соціокультурних дослідженнях. Науковці прагнуть переконати, що це чи не єдиний на сьогодні шлях, який наближає до адекватного опису культур [1, с. 25].

Діалогічні тексти автоетнографій розраховані на активну аудиторію, зміщуючись до сфер, наближених до журналістики. Елементи автоетнографічної репрезентації проблематики вже наочні в поширених сьогодні журналістських матеріалах стосовно освоєння “свого” соціокультурного та географічного простору, які постають своєрідним “перевідкриттям” України, показником зміни вектора суспільного зацікавлення від “чужого” до “свого”. Враховуючи потужний діалогічний потенціал, автоетнографія могла б виступити потужним інструментом популяризації науки, виявитися в науково-популярній журналістиці, яка переживає складні часи не лише в Україні. Адже саме в рамках цієї методології дослідник мусить долати академічний аутизм, шукаючи шляхи до аудиторії, не причетної до вузького кола дисциплінарних інституцій, виробляючи доступні засоби донесення думки.

У журналістиці, так само, як і в науці, змінюється ступінь уваги до форм та засобів оформлення матеріалу. Втома від автоматизованого письма, нестача чутливості, гнучкості оповідей сприяло пошуку взаємодії

між журналістикою та літературою. Есеїзм й автоетнографія тісно взаємодіють між собою, про що неодноразово писалося в дослідницькій літературі. Асоціативна подібність автоетнографії та есею зумовлена вивільненням автора, більшими можливостями для експерименту.

У зарубіжній журналістиці рух у напрямі автоетнографії веде відлік з 1960-х рр., період розвитку нової та літературної журналістики пов’язується з такими іменами, як Т. Вульф, У. Гаррінгтон. Метою автоетнографічної журналістики є “розуміння інших людських світів із внутрішньої точки зору, зображення та пояснення людей так, як самі вони себе розуміють”. “Журналістика повсякдення” відображає суспільні трансформації та перехід особистих занепокоєнь у соціальні проблеми. На думку У. Гаррінгтона, такі матеріали – душа кожної хорошої газети [13, с. 179]. Отже, висновок дослідників оптимістичний: відкритість журналіста-дослідника, яка задається автоетнографічною методологією, прокладає шлях до демократичних прав маргіналізованим групам.

Автоетнографія дотична принципам дослідницької журналістики етнографічного спрямування. Цей аспект знов залишається за межами наукового зацікавлення українських медіа-студій. Проте на Заході зв’язок етнографії та журналістики розглядається як генетичний, передусім, на методологічному рівні [9]. В етнографії, зазначається в праці Т. Еріксона, ми розгортаємо себе як інструмент дослідження до чужих груп людей, а в автоетнографії повертаємось до групи, до якої вже причетні [15, с. 92–93]. Іншими словами, в автоетнографії зникає “відчуженість” як умова етнографічного опису, а дистанція між суб’єктом і об’єктом наукового дослідження гранично скорочується. Як етнограф, так і журналіст прагнуть уникнути пристосування власної референційної схеми до людей та подій, що спостерігаються. Метод включеного спостереження як практика входження у поле, взаємодія з групою, аналіз ситуації, прихованих значень та ритуалів, глибинного інтерв’ю використовується як журналістикою, так і етнографією.

“За традиційних підходів до виробництва новин, журналісти фокусують увагу на екстраординарних подіях та діях, рішеннях політиків, лідерів бізнесу та селебритіз. Навпаки, етнографічний репортаж має на меті висвітлення звичайних людей <...> Тоді як конвенційний журналіст розглядатиме соціальні вибухи або поступові тенденції, що сигналізують про зміни, репортер-етнограф досліджує зміни з різних сторін” [10, с. 133]. Незважаючи на близькість між етнографічним та автоетнографічним підходами, автоетнографія постає завдяки усвідомленню обмеженості свого джерела [7], просуває

постколоніальний принцип “ані слова про нас – без нас” (С. Соколовський), що, безумовно, впливає на актуалізацію журналістської відповідальності.

Висновки. Автоетнографія в українській гуманітарній сфері не відвоювала простору для розвитку і досі чекає критичного осмислення. Однак пізнавально-аналітичні можливості автоетнографічного методу для українського наукового та журналістського середовища перспективні, передусім, для висвітлення суспільних проблем: національної ідентичності, динаміки соціокультурного портрета нації, специфіки соціальних практик сьогодення, а також для створення зв'язку між різними прошарками та групами суспільства.

Список використаної літератури

1. Абашин С. Форум: Исследователь и объект исследования [Электронный ресурс] / Сергей Абашин // Антропологический форум. – 2005. – № 2. – Режим доступа: http://anthropologie.kunstkamera.ru/06/2005_2rus/.
2. Багдасарова Я. Автоэтнография: Исследователь в роли “антропологизируемого” / Я. Багдасарова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12: Педагогика. Социология. Психология. – 2008. – Вып. 2. – С. 134–146.
3. Готлиб А.С. Автоэтнография (Разговор с самим собой в двух регистрах) / А.С. Готлиб // Социология. – 2004. – № 18. – С. 5–16.
4. Соколовский С.В. Автоэтнография и антропологические исследования науки / С.В. Соколовский // Антропология академической жизни. – М., 2010. – Т. 2. – С. 24–42.
5. Щепанская Т.Б. Полевик: фигура и деятельность этнографа в экспедиционном фольклоре (опыт автоэтнографии) / Т.Б. Щепанская // Журн. социологии и социальной антропологии. – 2003. – № 2. – С. 163–179.
6. Ярлыкапов А.А. Сны этнографа (опыт этнографического исследования) / А.А. Ярлыкапов // Этнографическое обозрение. – 2006. – № 6. – С. 48–52.
7. Alsop Ch. Home and Away: Self-Reflexive Auto-/Ethnography [Electronic resource] / Ch. Alsop // Forum: Qualitative Social Research. – 2002. – Vol. 3. – № 3. – Mode of access: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/issue>.
8. Atkison P. Rescuing Autoethnography / P. Atkison // Journal of Contemporary Ethnography. – 2006. – № 35 (4). – P. 400–404.
9. Boyer D. Divergent Temporalities: On the Division of Labor between Journalism and Anthropology / D. Boyer // Anthropology News. – 2010. – № 4. – P. 6–9.
10. Cramer J. Ethnographic Journalism / J. Cramer, M. McDevitt // Qualitative Research in Journalism: Taking it to the Street / [Sharon Iorio]. – Mahwah : NJ : Lawrence Erlbaum, 2004. – P. 127–144.
11. Delamont S. Arguments against Autoethnography / S. Delamont // Qualitative Researcher. – 2007. – № 5 (4). – P. 2–4.
12. Denzin N. Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research / N. Denzin, Y. Lincoln // Handbook of Qualitative Research. – Second Edition. – California : Sage Publication : Thousand Oaks, 2000. – P. 1–29.
13. Ellis C. The Ethnographic I and Intimate Journalism / C. Ellis // Communication and Methodology, 2004. – P. 175–182.
14. Ellis C. Autoethnography: An Overview [Electronic resource] / C. Ellis, T. Adams, A. Bochner // Forum: Qualitative Social Research. – 2011. – Vol. 12. – № 1. – Mode of access: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/issue>.
15. Eriksson Th. Being Native – Distance and Closeness and Doing Auto/Self-Ethnography [Electronic resource] / Th. Eriksson // Gupea: Gothenburg University Publications Electronic Archive. – Mode of access: http://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/24689/1/gupea_2077_24689_1.pdf.
16. Mizzi R. Unraveling Researcher Subjectivity through Multivocality in Autoethnography [Electronic resource] / R. Mizzi // Journal of Research Practice. – 2010. – Vol. 6 (1). – Mode of access: <http://www.journaldatabase.org/journal/issn1712-851X>.
17. Wall S. Easier Said than Done: Writing an Autoethnography / S. Wall // International Journal of Qualitative Methods. – 2008. – № 7 (1). – P. 38–53.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2013.

Юферева Е.В. Исследовательские перспективы автоэтнографии: качественная методология на границе науки и журналистики

В статье осуществляется обзор проблемы автоэтнографии как междисциплинарной исследовательской стратегии. Очерчиваются потенциальные векторы применения автоэтнографической методологии в украинской науке и журналистике, научно-популярном дискурсе, а также журналистском исследовании, в частности, этнографическом.

Ключевые слова: автоэтнография, антропология, жанр, этнографические методы, журналистское исследование.

Yufereva O. Research Prospects of Autoethnography: Qualitative Methodology on the Brink of Science and Journalism

The article analyses the problem of autoethnography as a cross-disciplinary research strategy. It outlines potential vectors of using autoethnography methodology in Ukrainian science and journalism, popular science discourse, journalist research, in particular in ethnographic one.

Key words: *autoethnography, anthropology, genre, ethnographic methods, journalist research.*